

ДАВОЛАШ ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ФАН СИФАТИДА РИВОЖЛАНИШИ

Хамроқулова Ш.Э.

*ЎзМУ “Педагогика ва умумий психология” кафедраси
катта ўқитувчиси*

Таянч сўзлар: даволаш педагогикаси, инклюзив таълим, тарбия, тиббиёт, педагогика, ижтимоий тарбия.

Ключевые слова: лечебная педагогика, инклюзивное образование, образование, медицина, педагогика, социальное образование.

Key words: treatment pedagogy, inclusive education, education, medicine, pedagogy, social education.

Даволаш педагогикаси (heilpaedagogik – нем., la pédagogie curative – фр.) - педагогика, психология, дефектология, тиббиёт ва фан ва амалиётнинг бошқа соҳалари вакиллари ўзаро ҳамкорлик қиладиган, таълим соҳасида алоҳида шахсни тайёрлаш ва қўллаб-қувватлашни таъминлайдиган касбий ёрдам тизими, интегратив ёндашувга асосланган ва унинг инсоний кадр-кимматини сўзсиз ҳурмат қилиш жараёнидир.

В.П.Кашченко таърифига кўра даволаш педагогикаси турли ёшдаги махсус одамлар билан тўғридан-тўғри ишлашни, шунингдек, бутун таълим тизимининг ҳолатини яхшилаш, жамиятни соғломлаштиришга ёрдам бериш қобилятини ўз ичига олади. Даволаш педагогикасининг мақсади - мураккаб терапевтик ва педагогик жараён доирасида «махсус» боланинг органик ривожланиши жараёнидир.

Даволаш педагогикаси “терапевтик педагогика” деб ҳам юритилади. «Терапевтик педагогика» атамаси 19-асрнинг иккинчи ярмида немис ўқитувчилари Жан-Даниел Георгенс ва Генри Дейнхардт томонидан илмий муомалага киритилган (1861). Улар нашр этган «Умумий тиббиёт ва педагогика фанининг кириши ва асосланиши» китобида улар биринчи бўлиб ушбу атамани қўллашни қўллаган ва асослаган. Георгенс ва Дейнхарднинг соғлом ота-она тарбияси концепциясига кўра, фақат тиббиётнинг ўзи етар-

ли эмас. Педагогика ривожланишида нуқсонлари бўлган болаларни даволашда тиббий билимлардан фойдаланишни ўргатишда иштирок этиши керак. Яъни, улар даволаш педагогикасини педагогика ва тиббиёт ўртасидаги фанлараро алоқаларга асосланган интеграциялашган тиббий ва педагогик билимларни ифодаловчи тизим сифатида кўриб чиқишни таклиф қилмоқдалар ва бу болаларга ёрдам бериш зарурлигини таъминлайди, тарбия, ўқитиш ва ўрганишга анъанавий ёндашувларни қайта кўриб чиқади. Улар асосий эътиборни педагогик компонентга қаратдилар ва нафақат таълимни, балки ахлоқий фазилатларни шакллантиришни, бошқаларга эмпатияни ривожлантиришни, ҳис-туйғулар дунёсини бойитишни ҳам ўз ичига олиши керак деб ҳисобладилар. Даволаш педагогикасида ўқитувчи учун асосий эътибор кундалик ҳаётга, ҳозирги вазиятга қаратилади. Боланинг янги кўникма ва билимларни эгаллаши ўз-ўзидан эмас, балки унинг амалий фаолияти ва уларнинг реал ҳаётдаги талаби билан боғлиқ ҳолда муҳимдир. Георгенс ва Дейнхарднинг фаолияти ва китобларида замонавий даволаш педагогиканинг энг муҳим ғояларини кўриш мумкин. Замонавий даволаш педагогикаси ёши, ногиронлик даражаси, ижтимоий мавқеи, тажрибаси ва бошқалардан қатъи назар, ҳар бир шахснинг шахсияти, кадр-қиммати ва яхлитлигини ҳурмат қилишни таъкидлайди.

Руҳий нуқсонлари бўлган болаларнинг муносиб ҳаётини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар тиббий ва педагогик билимлардан фойдаланишни болага нисбатан инсонпарварлик муносабати билан уйғунлаштирган тизимга айлана бошлади. Бироқ, болалар психологияси ва психиатрияси, дефектология каби фанларнинг пайдо бўлиши ва фаол шаклланиши содир бўлди ва даволаш педагогикаси фонга ўтди: унинг гуманистик жиҳатлари ва билимларни синтезига эътибор қаратиш бу илмий фанлар учун қизиқ эмас эди. Боланинг аҳволида кўп нарсани ўзгартириш мумкинлиги аниқ эди, лекин ҳеч ким унга алоҳида муносабатда бўлиш муҳим деб ўйламаган. XX-аср бошларида Европа мамлакатларида, биров кейинроқ Россияда эса аналитик ёндашувлар устувор бўлиб, бу ягона йўналишнинг бўлинишига олиб келди. Яхлит ёндашувлар турли мамлакатларда XX асрнинг 60-70 йилларда, Россияда эса 1980-йилларда қайта тиклана бошлади.

1920 йилларда Германияда Рудолф Штайнер терапевтик педагогикада ўз йўналишини ишлаб чиқди, у антропософик назарий асосларга эга ва ҳозиргача турли мамлакатларда қўлланилади.

Россияда тиббий-педагогик ёндашувлар 19-асрнинг иккинчи ярмида пайдо бўлган, даволаш педагогикаси атамаси XX аср 30 йиллардаги шифокор ва ўқитувчи В. П.Кашченко (1870-1943) фаолиятига тегишли.

1909 йилда В.П.Кашченко «Ақли заиф ва ахлоқий заиф болалар учун тиббий-педагогик муассасалар ташкил этиш тўғрисида» маъруза қилди, у бу атамани аввалги йилларда қўллаган деб айтишга ҳам асосимиз бор. Кашченко «Педагогик тузатиш « китобида (1920-30 йилларда тайёрланган қўлёзма, биринчи марта 1992 йилда нашр этилган) шундай ёзади: «Терапевтик педагогика — бу шахсда характерни текислашга (тузатишга) қаратилган тиббий-терапевтик, ўқув-педагогик ва тарбиявий усулларнинг синтези. В.П. Кашченко ва Г.Я.Трошин нуқсоннинг шаклланишига ижтимоий омилларнинг таъсири, шунингдек, боланинг болалар жамиятига кириши орқали ижтимоий муносабатларни ўзгартириш муаммосини ҳал қилиш ҳақида гапиради. Кейинчалик бу ғоя Л.С.Виготский туфайли дефектология доирасида кенг тарқалди.

Ўтган асрда 30 йилларнинг иккинчи ярмидан бошлаб Россияда терапевтик педагогиканинг ривожланиши 80 йилларга қадар султ борди. Германияда 30 йилларнинг охиридан бошлаб худди шундай вазиятга қарамай, Иккинчи Жаҳон урушидан кейин терапевтик педагогика фаол ривожланиб, олий таълимнинг бир қисмига айланди. XX-асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб ижтимоий вазият ва алоҳида эҳтиёжли болаларга нисбатан муносабат, ногирон шахснинг ижтимоий ҳолатига бўлган қарашларнинг ўзгариши натижасида тобора кўпроқ махсус педагогика сифатида қарала бошланди. Ўз асарларида ва амалий фаолиятида В.П. Кашченко даволаш педагогикаси интеграл бўлиши ва боланинг шахсиятининг барча томонларини бутун шахс сифатида ривожлантиришга қаратилган бўлиши керак деган ғояни изчил давом эттирди.

Россияда 1980 йилларда XX-аср охири - XXI-аср бошлари даврида терапевтик педагогиканинг жадал ривожланиши давом этмоқда. Болаларга терапевтик ва педагогик ёндашувлар асосида ёрдам кўрсатадиган ташкилотлар сони ортиб бормоқда. Даволаш педагогикаси тушунчаси умумий, ижтимоий, реабилитация ва махсус педагогика дарсликларида, педагогик ва психологик луғатларда учрайди. Терапевтик педагогика соҳасидаги педагогик тадқиқотлар гуманистик, антропологик ва интегратив тамойилларга мувофиқ амалга оширилади.

Фаолиятининг бошида В.П. Кашченко шифокорни ташхиснинг ишончлилиги ва тўғрилиги, восита ва чора-тадбирларни танлашнинг тўғрилиги, башорат қилинган келажакнинг равшанлиги ва тақдироти бевосита боғлиқ бўлган педагогик жараённинг тўлиқ ҳуқуқли иштирокчиси сифатида қаради. Кашченко томонидан киритилган концепция терапевтик педагогиканинг қуйидаги тамойилларини қўллаб-қувватлади:

- муайян тайёргарлик билан ҳар қандай одам ўз хатти-ҳаракатини, характери, шахсиятини ўзгартириши мумкин;
- реабилитация ёки даволаниш ижтимоий, педагогик, психоневрологик ва жисмоний тикланиш каби комплекс чора-тадбирларни талаб қилади.

Бир неча ўн йиллик амалиёт шуни кўрсатдики, даволаш педагогикасида диагностика кейинги ишларга бўйсунди ва ўз-ўзидан мақсад бўлмаслиги керак. Терапевтик ва педагогик диагностика фақат кейинги ёрдам вазифаси қўйилган тақдирдагина амалга оширилиши мумкин. Кейинчалик тузатишсиз ташхис қўйиш зарарли бўлиши мумкин: ота-оналар фақат психологик травма олади, оила ва бола қўшимча стигматизацияга дучор бўлади.

Бугунги кунга келиб, даволаш педагогикаси дунё бўйлаб етакчи илмий муассасалар ва ташкилотларнинг амалиётига кирди ва илмий-тадқиқот марказлари, пайдо бўлди. Шу жумладан дунёдаги International Association of Special Education, European Agency for Special Needs and Inclusive Education, The Association for the Advancement of Therapeutic Education (ААТЕ) ва Россиянинг Москва ва Санкт-Петербург шаҳарларидаги етакчи илмий марказлар фаолиятини мисол қилиб келтириш мумкин.

Хорижий тадқиқотларнинг қиёсий тарихий таҳлили билан шуғулланувчи олимларнинг ишларига мурожаат шуни кўрсатадики, илгари «даволаш педагогикаси» тушунчасини талқин қилишда учта ёндашув ажратилган:

- Педагогик — болаларнинг психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларни ахлоқий тарбиялашда ёрдам беради.
- Тиббиёт — бу болаларни қўллаб-қувватлаш, бу асосан даволанишга, шунингдек, тиббий воситалар билан тузатишга уринишларга тўғри келади.
- Маънавий - даволовчи педагогика биринчи навбатда боланинг руҳи ва унинг яратувчи билан алоқаси ҳақида қайғуради.

Шу билан бирга, даволаш педагогикасининг маънавий асослари унинг ривожланишининг ҳозирги босқичида Р. Штайнер издошлари томонидан сақланиб қолганлигини таъкидлаймиз. Хусусан, К.Кениг тушунчасида терапевтик педагогика «инсонга шароит, ички эҳтиёж ёки адашиш туфайли йўқотган худо ўхшашлигини қайтаришга қаратилган турткидир» дея таъкидлайди.

Швейцариялик олим, ўқитувчи Генрик Ҳанселманн (1885-1960) «Терапевтик педагогикага кириш» китобида шундай деган эди: «Терапевтик педагогика — бу психофизик ривожланиши тўхтаб қолган болаларни ўқитиш, тарбиялаш ва уларга ғамхўрлик қилиш ҳақидаги таъ-

лимотдир ва бунда таълим олиши қийин бўлган болалар ва ўсмирларнинг шахсий ва ижтимоий омилларига тўхталиб ўтилади.

Даволаш педагогикаси соҳасидаги таниқли мутахассис, шифокор ва ўқитувчилардан А.А. Дубровский XIX-аср ўрталаридаги ўқитувчилар ва жамоат арбобларининг гуманистик ғояларига, шунингдек, Ш.А. Амонашвили, Л.С. Виготский, Н.К. Крупская, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинскийнинг фикрига кўра, даволаш педагогикаси инсонни ахлоқий меъёрлар ва юксак маънавий қадриятларда тарбиялашга қаратилган тиббий ва психологик-педагогик таъсирларнинг фанлараро назарий асосларини ўрганадиган педагогиканинг яхлит бир тармоғи сифатида қаралиши керак. Шу билан бирга, Дубровскийнинг фикрича, терапевтик педагогиканинг субъектлари нафақат ногирон болалар, балки педагогик жараён синдроми, сурункали касал болалар, нафас олиш органлари тизимининг аллергия касалликлари, овқат ҳазм қилиш органлари ва тери касалликлари бўлган мактаб ўқувчиларидир.

С.А. Козлова, Т.А. Куликова терапевтик педагогикани даволашнинг назарий, мазмуний-услубий таъминотини ўрганишга ва ўқувчиларга мулоимлик билан ўқитишга қаратилган яхлит тиббий-педагогик фан сифатида қарайди. Н.Ф. Маслова ва Ю.В. Василкова даволаш педагогикасини турмуш шароитининг ижтимоий ёки экологик ноқулайлиги билан боғлиқ соғлиғи билан боғлиқ муаммолари бўлган болаларни тарбиялаш муаммоларини ҳал қилишга қаратилган ижтимоий педагогиканинг мустақил тармоғи деб ҳисоблайди. В.С. Безруковнинг терапевтик педагогиканинг асосий вазифаси турли касалликларга чалинган болаларнинг соғлиғига таъсирини кучайтириш учун педагогик жараённи ҳам, атроф-муҳитни ҳам қайта ташкил этишдир. Унинг фикрича, даволаш педагогикаси, бир томондан касал болаларни ижтимоийлаштиришга, иккинчидан катталарни касбий реабилитация қилишга ёрдам беради. Бир қатор муаллифлар терапевтик педагогикани таянч-ҳаракат аъзолари ва психосоматик касалликларга чалинган кам ҳаракатчан ўқувчиларнинг соғлиғини яхшилаш ва жисмоний ҳолатини сақлашга қаратилган рекреацион, тикловчи фаолият деб ҳисоблайдилар.

Шунингдек, даволаш педагогикаси тамойиллари сонини камайтирадиган нуқтаи назарлар мавжуд, масалан, С.С. Степанов ва В.П. Дудев терапевтик педагогиканинг вазифаларини жисмоний ва ақлий нуқсонларни тузатиш воситалари ва усулларини ишлаб чиқишга қисқартиради ва В.П. Дудиев терапевтик педагогиканинг ролини тиббий муассасалар доираси-

да чеклайди, шунинг учун узлуксиз ишлашни терапевтик педагогиканинг принципи сифатида кўриб чиқмайди.

Тюмен илмий мактаби тадқиқотчилари В.К. Волкова, Н.А. Голиков, Н.В. Голубева терапевтик педагогикани технологик комплекс сифатида кўриб чиқади, бу болаларнинг соғлиғига қараб ҳар томонлама ижтимоий-педагогик ва тиббий реабилитация қилишга қаратилган таълим ва терапевтик фаолият тизимидир дея таъкидлайди. Н.В.Голубеванинг таъкидлашича, терапевтик педагогика - бу таълим, ўқитиш ва даволаш технологияларини бирлаштирган тиббий, ижтимоий ва педагогик фаолиятнинг комплекс реабилитация йўналиши.

Терапевтик педагогиканинг замонавий қарашлари А.Л.Битова ва Р.П.Дименштейнга кўра қуйидаги тамойилларни белгилайди:

- болага фаолият керак эмас, балки мунтазам ҳаракатлар керак. Синфлар боланинг ривожланиш даражаси ва тезлигига қараб доимий бўлиши керак;
- интеграция таълим маконини ташкил этишнинг асосий тамойилидир;
- бола учун ҳали ҳам қийин бўлган муҳитда мослашиш;
- боланинг проксимал ривожланиш зонасини ҳисобга олган ҳолда кейинги муҳитни тайёрлаш;
- бир муҳитдан иккинчисига ўз вақтида ўтиш: бола бир муҳитда зарур тажрибани олади ва кейингисини танлаш ва кейинги ривожланиш учун унга мослашишга ёрдам беради;
- бутун таълим йўналиши ҳақида фикр;
- барча болалар таълим олиш ҳуқуқига эга: тарбиясиз болалар йўқ;
- болага муваффақиятли ёрдам беришнинг калити унинг муаммоларини тушуниш ва унинг инсоний қадр-қимматини ҳурмат қилишдир;
- болага оила керак;
- болага ота-оналар ва мутахассисларнинг келишилган ҳаракатлари керак;
- «жамоада» ишлаш ёлғиз мутахассис сифатида ишлашдан кўра анча самарали;
- экологик ёндашув. Боланинг мустақил фаолиятига таяниш;
- ҳаддан ташқари қулайлик ривожланишга тўсқинлик қилади;
- дозаланган ноқулайлик ва ривожланаётган кескинлик ўзгаришларни ва ички ҳаракатларни рағбатлантиради.

Италиялик шифокор ва ўқитувчи М. Монтессори (1870-1952) терапевтик педагогикада қўлланиладиган учта асосий тамойилни аниқлади:

- боланинг индивидуал хусусиятларига таяниш
- ривожланиш эркинлигини таъминлаш;
- боланинг интеллектуал ривожланиши учун ҳиссий ва жисмоний тарбияни кенг қўллаш.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки даволаш педагогикасининг тарихан ривожланиши анча олдинги даврларга бориб тақалади ва ҳозирги куннинг долзарб тадқиқот талаб мавзуларидан бири ҳисобланади. Айниқса, инклюзив таълимга аҳамият қаратилаётган ҳозирги вақтда даволаш педагогикаси тушунчаси ҳар бир жабҳага кириб бормоқда. Ҳар бир бола жамият эътиборида бўлиши, ёш авлоднинг ҳар жиҳатдан камолга етиши ва ўз ўрнини топишида даволаш педагогикасининг ўрни борлиги ва унга ҳозирги кунда аҳамият қаратилаётгани таълимда янги имкониятлар яратишига шубҳа йўқ.

Адабиётлар:

1. Специальная педагогика: в 3 т.: учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений / под ред. Н.М. Назаровой. Т. 2: Общие основы специальной педагогики / Н.М. Назарова, Л.И. Аксенова, Т.Г. Богданова, С.А. Морозов. М., 2008. 352 с.
2. Кашенко В.П. Педагогическая коррекция: Исправление недостатков характера у детей и подростков : пособие для студентов сред. и высших пед. учеб. заведений. М., 2000. 304 с.
3. Hanselmann H. Einführung in die Heilpädagogik. Aufl. Zurich, 1962. S. 14.
4. Кениг К. Лечебно-педагогическая диагностика. Чебоксары, 2001. 192 с.
5. Дубровский А.А., Лаптева Л.П. Актуальные проблемы лечебной педагогики // Образование и общество. 2004. № 2. С. 15–19.
6. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. вузов и пед. колледжей / под ред. П.И. Пидкасистого. М., 1995. 213 с.
7. Битова А.Л., Дименштейн Р.П., Герасименко О.А. Основные аспекты концепции и деятельности Центра лечебной педагогики. Российско-американский форум образования: электронный журнал. Volume:3, Issue: 1. 1/03/2011. ISSN 2150–3966
8. U. J. Sodikov, & Sh. E. Xamrokulova (2024). Davolash pedagogikasining kelib chiqish tarixi. Academic research in educational sciences, 5 (NUU Conference 1), 59-66.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада даволаш педагогикасининг фан сифатида ривожланиши тарихи ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается история развития терапевтической педагогики как науки.

SUMMARY

This article examines the history of the development of therapeutic pedagogy as a science.